

עורכת: ד"ר אסתי ובמן

כרך 6, גיליון מס' 9, 5 בספטמבר 2016

מתקווה לאכזבה וכיכר תחריר עודנה ריקה - צעירי המהפכה בתום שלוש שנים

לנשיאותו של עבד אל-פתאח אל-סיסי

ד"ר מירה צורף

חמש שנים חלפו מאז ששצפו מאות אלפי צעירים את כיכר תחריר בתביעה חד משמעית ובלתי מתפשרת: "ארחל!" (הסתלק!) שני נשיאים סולקו מאז, חוסני מובארכ ומוחמד מורסי, בשתי מהפכות שהתרחשו בהפרשי זמן קצרים זו מזו (ב-25 בינואר 2011 וב-30 ביוני 2013). בשתייהן היו אלה הצעירים שיזמו אותן, תכננו אותן, ניסחו את סדר היום שלהן, הובילו אותן ונאחזו בכיכר עד שהשיגו את יעדם. על אף שנדמה היה כי עבד אל-פתאח אל-סיסי הפנים את העובדה שיש לרצות את חיילי המהפכה הצעירים לא רק בנאומים חוצבי להבות ובהבטחות סרק אלא במעשים שיהיה בהם פתרון של ממש ל"משבר הצעירים" (אזמת אל-שבאב), הרי שבפועל הוא נאלץ להשקיע את מירב מאמציו במאבק המתמשך בארגון המדינה האסלאמית בסיני, על מנת להשיב לאזרחיה של מצרים את תחושת הביטחון, ובניסיון למצוא מזור למשבר הכלכלי שמצרים שרויה בו. אל-סיסי בחר לעשות זאת באמצעות מיזמי ענק, כדוגמת כרייתה של תעלת סואץ החדשה, שכדאיותם טרם הוכחה. פתרון של ממש למשבר הצעירים, בעיקר אלה המשכילים המובטלים, שבשל מצבם הכלכלי הקשה אינם יכולים להינשא ולהקים משפחות משלהם, טרם נראה באופק. מחקרים מצביעים על כך שקיימת זיקה ישירה בין אבטלת צעירים ויציבותה הפוליטית והסוציו-כלכלית של מדינה. למסקנה זאת הגיעו מחברי הדו"ח שראה אור ב-2013 ביוזמת הבנק האפריקאי לפיתוח אשר בחן 24 מדינות מתפתחות. האם הנשיא אל-סיסי אינו מודע לממצאים הללו? או שמא יש בקרב ראשי המשטר כאלה הסבורים שאבדה לצעירי תחריר המוטיבציה להמשיך

ולחיאבק על זכותם ל"לחם (עיש), חירות (חרייה) וצדק חברתי (עדאלה אג'תמאעייה) ועל כן ניתן לגבש פתרון עומק למצוקותיהם בשלב מאוחר יותר:

שלוש שנים תמימות חלפו מאז נבחר עבד אל-פתאח אל-סיסי לנשיא. עברו חלפו גם 730 ימי החסד שביקש מעמו ליישום מפת הדרכים ששרטט, אשר נועדה לחלץ את מצרים מהמשברים החברתיים והכלכליים בהם היא שרויה, ונראה כי התקוות שתלו בו הצעירים הולכות ונמוגות. גם הנתונים הסטטיסטיים אינם מעודדים. כך לדוגמה, אחוז המובטלים במצרים הגיע ל-12.8%, ומכלל אלה אחוז המובטלים הצעירים שגילם 15-29 עומד על 30% ומספר הצעירים המובטלים בעלי השכלה אקדמית אף גבוה מזה ומגיע ל-34%. כתוצאה מכך עולה בהתמדה מספר הצעירים המהגרים למדינות אירופה השונות, ביניהם מהגרים בלתי חוקיים רבים, הנכונים לסכן את עצמם כדי לתור אחר עתיד טוב יותר בארצות שמעבר לים. נאאלה ג'עבר ראשת המועצה הלאומית למאבק בהגירה הבלתי חוקית, גוף שהוקם במרץ 2014, ציינה לאחרונה כי משטרת הגבולות המצרית עצרה 3720 מהגרים בלתי חוקיים בפרק זמן של שלושה חודשים (בין ה-18 במרץ לראשית יוני 2016), רובם היו בדרכם לאירופה. יתירה מזאת, מספרם הכולל של המהגרים הצעירים הבלתי חוקיים ב-2015 נאמד ב-80,000-90,000, לעומת 15,000 ב-2009. עלייה משמעותית זאת במספר המהגרים משקפת נכוחה את המשבר העמוק בו נתונים הצעירים המצרים ולפיכך, קובעת ג'עבר, אין לראות בהם פושעים אלא קורבנות ועל המדינה לגבש תוכנית הבראה שתכליתה לשפר את תנאי חייהם ולשכנע אותם לא לעזוב את מולדתם. עד שתוכנית כזאת תגובש ותצא אל הפועל, גייסה המועצה את התקשורת ויצאה במסע הסברה דו-לשוני באנגלית ובערבית שסיסמתו "מצרים – היא עתידך", ומטרתו להתריע על הסכנות שטומנת בחובה ההגירה הבלתי חוקית. המועצה פנתה גם לתקשורת בבקשה לחשוף את הצופים ל"סיפורי הצלחה" של צעירים שהעדיפו להישאר במצרים, מצאו לעצמם מקורות פרנסה וביססו את עצמם. עיקר גאוותה של המועצה היא טיוטת החוק שנוסחה ביולי 2015, אושרה על ידי הממשלה בנובמבר ועתה היא ממתינה לאישור הפרלמנט. הטיוטה מגדירה מהי הגירה בלתי חוקית ואת העונשים שיוטלו על המהגרים הבלתי חוקיים, והיא אמורה לסייע באופן משמעותי במאבק בהגירה הבלתי חוקית, קובעת ג'עבר.

ההסבר להיעלמותם (העלמתם) ולשתיקתם (להשתקתם) של צעירי המהפכה טמון במדיניות שנוקט אל-סיסי כלפי מרבית קבוצות האופוזיציה ובכלל אלה כלפי צעירי המהפכה. מזה שנתיים אך בעיקר מאז ינואר 2016 אימץ אל-סיסי מדיניות יד ברזל נגד יחידים וקבוצות שביקרו את

מדיניותו או מחו נגדה. זאת ועוד, חוק ההפגנות המגביל באופן משמעותי את האפשרות להפגין במרחבים הציבוריים, הכוננות שהוכרזה לקראת יום המהפכה ופריסת כוחות הביטחון בכיכרות הערים – מרחבי המחאה הפוטנציאליים, כמו גם המעצרים ההמוניים של מפגינים ועיתונאים, צמצמו באופן ניכר את האופציות למחות ולהפגין. הצעירים המהפכניים שתמכו באל-סיסי וחלקם אף הצביע עבורו הפכו לאחרונה ל"אויבי האומה" ואפילו ל"בוגדים" (ח'ואנה). הם נשפטו ונאסרו, אחרים נמלטו על נפשם ועזבו את מצרים מחשש שיבולע להם. על יחסו של המשטר לגיבורי המהפכה קבלו אנשי תקשורת ואינטלקטואלים בולטים. אחד מהם הוא הסופר המצרי עלאא אל-אסואני, שנמנה ב-2013 עם תומכיו של אל-סיסי. הוא הפנה אצבע מאשימה כלפי הנשיא בשל דיכוי האופוזיציה ומעצר הצעירים. בראיון שהעניק ליומון המצרי **אל-שורוק** במלאת ארבע שנים למהפכת ה-25 בינואר 2011, אמר אל-אסואני בן השאר: "ישנם כאלה בקרב ראשי המשטר ומנגנוני הביטחון הרואים בצעירי המהפכה אויבים... והרי אלמלא האומץ שהפגינו, אצילותם ומסירותם למדינה ולמהפכה, לא היה אל-סיסי נבחר לנשיא... הם אלה ששילמו את מחיר השינוי ולא ייתכן שגמולם יהיה השלכתם לבתי הכלא, בכפוף לחוק ההפגנות הבלתי אנושי ובניגוד לחוקה שאושרה על ידי רוב רובו של העם המצרי. מה אני אמור לחוש כלפי המשטר שעה שבני מרצה עונש מאסר של ארבע שנים משום שנשא שלט מול אגודת העיתונאים." ¹ בנו של אל-אסואני נעצר בהפגנה שבה נטלו חלק צעירים רבים בעקבות פלישת כוחות הביטחון למשרדי אגודת העיתונאים באחד במאי 2016, היום בו מציינים בעולם את חופש העיתונות. במהלך ההפגנה נאסרו מספר עיתונאים ששהו אותה עת במקום והוחרמו מחשבים שהכילו כתבות ומאמרי דעה שטרם ראו אור. היתה זו הכרזת מלחמה מצדו של המשטר על חופש העיתונות שהחיה את חוקי הצנזורה הבוטים, שהכל קיוו שיעברו מן העולם בעידן עבד אל-פתאח אל-סיסי. כשהם חמושים בעטים ובמצלמות צעדו המפגינים הצעירים לעבר משרד התובע הכללי כשהם מניפים שלטים שכתרתם: "עיתונות אינה פשע." בהתייחסו לגל המעצרים של הצעירים בעקבות שלילת הזכות למחות ולהפגין אמר הנשיא בראיון החגיגי במלאת שנתיים לכהונתו כי "המשטר אינו מתנגד לזכות למחות אלא שהמחאה חייבת להתנהל באופן חוקי, והדגיש כי 90% מהצעירים הינם פליליים ואילו לגבי הנותרים אנו לומדים את תיקיהם לפרטים ואם לא ימצאו אשמים הם ישתחררו, כפי שעשיתי בעבר במקרים דומים." ²

¹ אל-שורוק, 27 בינואר 2015.

² <https://www.youtube.com/watch?v=LCy77x5x5YM>

מנגנוני ההשתקה של הצעירים הקיפו גם את הקמפוסים. כך לדוגמא בשלהי דצמבר 2015 נוצר קרע משמעותי בין הנשיא אל-סיסי לבין ציבור הסטודנטים במצרים בעקבות התערבותו של משרד החינוך המצרי בבחירות להתאחדות הסטודנטים הארצית, שנוסדה ב-2011 וייצגה את כלל האוניברסיטאות הממשלתיות והפרטיות. שני גושים בלטו בהתאחדות שנבחרה: האחד, "קול הסטודנטים של מצרים" (צות טלאב מצר), שנמנו עם תומכי המשטר, והשני מהפכת ה-25 בינואר (ת'ורת 25 ינאיר), שנודעו בהתנגדותם למשטר אל-סיסי. משנבחרו חברי מהפכת ה-25 בינואר לתפקידי יו"ר הארגון וסגנו, פרסם שר החינוך המצרי צו המורה על פיזור התאחדות הסטודנטים המצרית בנימוק לאי סדרים בבחירות באוניברסיטת זקאזיק. הסטודנטים, שראו בצעד זה פגיעה בחופש הביטוי ובחופש ההתארגנות שלהם, הציתו מחאה ברשתות החברתיות, שאחד המסרים שלה היה ש"הסטודנט המצרי הפך לסכנה לביטחון המדינה". התערבות בוטה זאת יצרה משבר אמון שהלך והחריף בין הדור הצעיר המשכיל לבין המשטר, וזאת לאחר שבספטמבר 2013 הדגיש אל-סיסי בטקס הבוגרים באוניברסיטת קהיר את מרכזיותם של הצעירים בבנייתה של מצרים החדשה ואת תפקידן של האוניברסיטאות בהנחלת יסודות המדע והנאורות. אז הוא קרא לצעירים ליטול חלק בפרויקטים הלאומיים והכריז כי "אני שואף לכך שצעירי מצרים יתייצבו לצדי. אני אוהב אותם ורואה בהם את ילדי שלי לכל דבר ועניין".³ ואולם, צעד שכזה הרחיק צעירים מן הפוליטיקה ונתפש כביטוי להחזרת עטרת המשטר הדיקטטורי של מובארכ ליושנה.

חציית מחסום הפחד בקרב הדור הצעיר המצרי המהפכני באה לידי ביטוי בהפגנות מחאה שיזמו הצעירים ב-15 באפריל 2016 בקהיר ובאלכסנדריה בעקבות הודעתו של הנשיא על מסירת האיים טיראן וסנפיר לסעודיה בתמורה למענקים ומלוות נדיבים שהבטיח המלך סלמאן במהלך ביקורו במצרים. הווייתור הטריטוריאלי התפרש על ידי העם המצרי כמסירת שטחי מולדת לידיים זרות ועל כן כבגידה במולדת וכולזול בכבוד הלאומי המצרי.

המראות שניצפו ברחובות קהיר ובכיכרותיה היו *Déjà Vu* בזעיר אנפין. אף הסיסמאות היו זהות במידה רבה לאלה שנשמעו בכיכר תחריר במהפכת ה-25 בינואר 2011. "ארחל!" תבעו הצעירים וכיוונו את תביעתם לאל-סיסי. סיסמא נוספת שהשמיעו הצעירים היתה "לחם, חירות והאיים

³ "El-Sisi promises bigger role for youth in Cairo University speech." *Ahramonline*, September 28, 2014 accessed August 30, 2016 at <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/111915/Egypt/Politics-/ElSisi-promises-bigger-role-for-youth-in-Cairo-Uni.aspx>.

הם מצריים" - פרפראזה על הסיסמה האיקונית ממהפכת 2011 "לחם, חירות, וצדק חברתי". אך הפעם הם הגדילו לעשות כשהעזו לפקפק במידת הפטריטיזם של הנשיא כשהם מצמידים לו את הכינוי הנלעג "עואד מכר את אדמתו". עואד - דמות שלילית ונלעגת הלקוחה מקורפוס המעשיות העממיות המצרית, מכר את אדמתו תמורת בצע כסף והמיט בכך בושה על משפחתו. מסרים בוטים אף יותר, שקראו לצעירים להתעורר מן התרדמת שלתוכה שקעו ולהביט למציאות המרה בעיניים, הציפו גם את המרחב הווירטואלי של הרשתות החברתיות. אחד מאלה בא לידי ביטוי בטקסט הבא:

האדמה היא אדמתנו..
גם מחר... היא תישאר בבעלותנו
למשפחותינו, אחרינו..
המשיכו להירדם בשמירה, חברים
..אין כאן יציבות, חברים
..מיליונים מתים, חברים,
..צעירים עוזבים, חברים,
או שתושפלו, חברים,
או שתמותו, חברים
והוא אינו אלא דחליל, חברים,

והם חבורה של בוגדים, חברים" (תרגום שלי מ.צ.)⁴

בעת ההפגנות טרחו המפגינים להדגיש שוב ושוב כי "אנו עדיין מסוגלים לשוב להתארגן ולהיאבק כנגד העוול שמעולל המשטר...אנו עוד נשוב...המהפכה טרם הגיעה אל סיומה." מן הראוי לציין כי קיים שוני בין הפגנות המחאה של מהפכת 2011, שהמניע להן היה התביעה לצדק חברתי על רקע ההתעלמות של המשטר ממשבר הצעירים, לבין ההפגנות הללו שעניינן היה הפגיעה של הנשיא אל-סיסי בכבוד הלאומי המצרי, או כפי שניסח זאת אחמד עבדאללה, פעיל פוליטי צעיר: "העם המצרי הוא בעל זיקה עמוקה לאדמתו...האדמה עבור המצרי היא עניין של כבוד."⁵ המחאה התרחבה מעבר לאירוע הקונקרטי שבעטיו התפרצה, אלא שבשל מדיניות ההשתקה וההדרה של המשטר נאלצו הצעירים לבטא את מחאתם במרחב הווירטואלי. דור הפייסבוק פנה שוב, אך

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=ByaqrCN3J1o>

⁵ Ayah Aman, "Protesters return to Egypt's streets," *Al-Monitor*, April 14, 2016, accessed August 30, 2016, at

<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/04/egypt-cairo-protests-sisi-islands-saudi-arabia.html>.

הפעם בלית ברירה, אל הרשתות החברתיות שאותן קשה עד בלתי אפשרי גם לדיקטטורה למשטר. המסר המרכזי אותו מבקשים הצעירים להדגיש באומר ובצליל הוא הזכות לחירות (חרייה). אחת הדוגמאות המובהקות לכך הוא שיר מחאה הנושא את השם: "השיר האחרון" (אח'ר אע'ניה), שהעלתה ליוטיוב להקת הצעירים הפופולארית "קהירוקיי" כבר ב-12 במרץ 2016. הלהקה התפרסמה בשירי המחאה שלה בעת מהפכת ה-25 בינואר. "השיר האחרון" מתאר את מצבם הקשה של הצעירים במצרים לאחר מהפכת 2011 ומבקש מהם שלא לזנוח את מורשת המהפכה, שבמרכזה רעיון החירות שכן, "המהפכה עודנה נמשכת."⁶ ואכן, המוטו החוזר בשיר הוא "אם יהיה זה שירי האחרון, אני בוחר לשיר על החירות. אימרו אתי בקול רם – חירות."

דוגמא נוספת - בוטה וישירה אף יותר, הם הטקסטים של חבורת זמרי-שחקני הרחוב, המורכבת משישה צעירים בני 19-25, המכנה עצמה "ילדי רחוב" (אטפאל שוארע). מטרתם המוצהרת של חברי הלהקה היא לתת ביטוי לרחשי הלב של האזרחים הפשוטים באמצעות הומור, שהרי הומור הוא חלק אינטגרלי מן האישיות המצרית. הם העלו ליוטיוב סרטון בו הם משמיעים שיר בשם: "מדוע שונאים אותך האנשים אל-סיסי?" האתר נסגר לאחר שזכה ל-300,000 אלף עוקבים וחברי הקבוצה נעצרו בגין הסתה להפגנה ללא רישיון ופגיעה באושיות המשטר. קמפיין מחאה ברשתות החברתיות קרא לשחרורם וגם הסטיריקן באסם יוסף לא הבלוג והאשים את הנשיא בדיכוי האוכלוסייה הצעירה מחשש לאבד את השלטון. זאת ועוד, באמצעות השימוש בהומור צעירי הרשתות החברתיות לא רק מבקרים את נשיאם אלא שמים אותו ללעג. כך לדוגמא, הם הגיבו לנאום שבו התייחס לחובות האימתניים שמצרים שקועה בהם והצהיר: "בשם אללה, לו היה זה אפשרי שאמכור את עצמי כדי לפרוע את חובותיה של מצרים הייתי עושה זאת." בתוך שעות העלה "מוכר אנונימי" פוסט לפייסבוק ובו הציע את אל-סיסי למכירה ב-eBay בזו הלשון: "נשיא למכירה, כמעט חדש (ללא דמי משלוח, אין החזרות)".⁷ ההצעות הגיעו ליותר מ-100,000 דולרים לפני שהפוסט הוסר. פוסט מעין זה משקף לא רק הלכי רוח השוררים בקרב הציבור המצרי אלא מייצר גם אקלים אופוזיציוני למשטר ולעומד בראשו. בשל כך הזדרז אל-סיסי להגיב על הביקורת שמשמיעים הצעירים נגדו בראיון המקיף שהעניק לערוץ הטלוויזיה הממלכתית במלאת שנתיים לנשיאותו וטען כי: "אינני כועס על הצעירים שאינם מסכימים עמי ואינם תומכים בי, כל עוד

⁶ Hatem Maher, "Egypt's defiant demonstrations see light at end of tunnel: Analysis," *Ahramonline*, April 16, 2016, accessed August 30, 2016, at <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/199683/Egypt/Politics-%20/Egypt%E2%80%99s-defiant-demonstrators-see-light-at-end-of-.aspx>.

⁷ <https://www.nmisr.com/arab-news/egypt-news/al-sisi>

המחלוקת היא לטובת המדינה. אני סבור שהצעירים המצרים מודעים לחלוטין למה שמתרחש סביבם אך אני חייב להזהירם מפני השימוש שהם עושים ברשתות החברתיות ובאתרי האינטרנט. כן, אני סבור שיש לפקח על התקשורת, לא כדי לשלוט בדעת הקהל אלא כדי לתקן את תפקידיהן ומטרותיהן של הרשתות למען ידעו הכל להבחין בין מותר לאסור.⁸

נדמה כי אלה שהספידו את הצעירים המצרים ותייגו אותם כעייפים מן המאמץ המהפכני, כמואשמים ומתוסכלים מתוצאותיה של המהפכה וכמאוכזבים מהתקווה שתלו בנשיא הנבחר אל-סיסי, אינם מקשיבים למסרים העקביים והחד משמעיים שמשמיעים הצעירים המצרים. וכך גם אלה שרואים בכיכר תחריר הריקה סוף פסוק למרחב הציבורי כמרחב מחאה תוסס ובוועט. ואולם, הזיכרון המהפכני אותו עיצבו הצעירים עצמם במרחב הציבורי של תחריר, הטקסטים הנוסטלגיים פרי עטם, הזוקפים את הצלחתה של מהפכת האביב הערבי המצרית לזכותה של הכיכר, שהיוותה מקור השראה לחציית מחסום הפחד ולתביעתם לחירות,⁹ כמו גם פעילות המחאה שלהם, על אף המגבלות הקשות שמשית עליהם המשטר, מהווים ראייה מוצקה לכך שהדור המצרי הצעיר נחוש להמשיך ולאתגר את משטרו של אל-סיסי ולתבוע את הזכויות המגיעות לו.

⁸ [youtube.com/watch?v=LCy77x5x5YM](https://www.youtube.com/watch?v=LCy77x5x5YM)

⁹ דוגמא לכך הוא השיר "הו יא מידאן" של להקת קהירוקי, שמילותיו: "הו הכיכר, את בתוכנו זה כבר, קול החירות מאחד אותנו, נותן משמעות לחיינו **אין דרך חזרה.... נחזור בשנית**", הן ראייה נוספת לכך שכיכר תחריר אינה רק נוסטלגיה למהפכת ה-25 בינואר אלא מציאות שרירה וקיימת שכן, כדברי השיר, הכיכר לימדה את הצעירים לתבוע את זכויותיהם ולומר למחוללי העוול – "לא!"